

Tutkimusalat, tutkimusalueet vai tutkimuksen osa-alueet?

Alue on keskeisimpiä niistä lukemattomista uusista sanoista, jotka 1800-luvulla nuorensivat kirjasuomen ilmettä. Sitä runsaammassa tai suunnilleen yhtä runsaassa käytössä ovat tuonaikaisista uutuuksista nykyään vain *esittää* ja *toiminta* (edellinen Martti Rapolan mukaan ainakin jo Europaeuksen sanakirjassa 1853, jälkimmäinen Kaarlo Bergbomilla 1867; sanojen järjestyssijat Saukkosen ym:n taajuussanaston aineistossa: *esittää* 83, *alue* 153, *toiminta* 160). Toisin kuin *toiminta* ja luultavasti myös *esittää* ei *alue* kuitenkaan ole varsinainen uudisepite. Rapola on osoittanut sen ilmaantuneen painettuun sanaan ensi kerran Oulun Viikko-Sanomissa 1829, ja on täysi syy otaksua sen perustuneen tuolloin suoraan pohjoispohjalaiseen kansankieleen. Periaatteessakaan ei voida ajatella tätä sanaa tämänäsuaisena käytetyn vanhastaan muualla kuin pohjoisimmissa ja itäisimmissä savolaismurteissa sekä Pohjois-Pohjanmaalla, siis samalla vyöhykkeellä, missä mm. samantyyppiset johdokset *rantue*, *poikue*, *pesue* ja *matkue* ovat kuuluneet perinnäiseen kielenkäyttöön. Hallinnon, koulun ja viestimien vaikutuksesta *alue* on tällä vuosisadalla sitten tullut tutuksi pitkin maata. Suomen murteiden sanakirjan laajahko *alue*-artikkeli kuvastaa, ehkä tietoisien ratkaisujen pohjalta, valtaosin juuri tätä myöhäistä kansanomaisuutta, joka on samaa tyyppiä kuin lähes sata vuotta nuoremman uudissanan *maasto* nopea levittäytyminen koko

Suomen »alueelle». (Vain nelisen lause-esimerkkiä *alue*-artikkelin noin 30 esimerkistä on sellaisilta seuduilta, missä tätä sanaa voi olettaa 1900-luvun alkukymmeninä käytetyn murteen omana peruna.)

Yleiskielessä *alueen* täytettäväksi on tullut tärkeä ilmaisutehtävä: 'tietty osa maanpintaa' (*kaupungin alue*, *levikkialue*, *luonnonsuojelualue*) ja väljemminkin 'määrärajoinen paikallinen osa' (*piirroksen rasteroitu alue*, *maksan alueella tuntuva kipu*). Alkuaan se – kuten myös murteelliset rinnakkaisjohdokset *aloo*, *alu(v)e-* : adess. *alu(v)ella*, *aluu*, *aluu*, *aloo*, *aloo*, *aloo*, samoin *alusta* ja paikoin jopa kantasana *ala* – on kuitenkin yleisimmin merkinnyt tietynlaista hallintapiiriä: suomessa 'kartanon tai talon maita torppineen ja mökkeineen (ja näiden asukkaita)', karjalassa (*aloveh*) 'henkilön, kylän, kihlakunnan t. valtakunnan piiriin t. hallintaan kuuluvaa aluetta'. Tällaisesta on kysymys Rapolan paljastamissa kirjakielenkin varhaisesiintymisissä (OVS 1829 »Tämä maa on nyt Turkin aluetta», Lönnrot Mehiläisessä 1836 »Suomen aluetta»). Kehitys tästä pelkistyneempään lokaaliseen merkitykseen on käynyt luontevasti. Sen esikuvana kirjakielessä on selvästi ollut ruotsin *område*, joka muuten sekin on merkinnyt alkuaan 'hallinta-alue' (vrt. *råda om ngt* 'hallita jtk'). Saksan 'alue' merkitsevän *Gebiet*-sanan merkityksen kehitys on ollut samanlainen.

Sitä mukaa kuin lokaalinen *alue* on yleistynyt, on myös sen raja vanhaa lokaalista ja muuta *alaa* vastaan täsmen tynyt. *Ala* on jäänyt nimenomaan kvantifioivaan 'areaalin, pinta-alan' merki-

tykseen: *kolmion ala, sai perinnöksi pienen alan maata, tilasta lohkottu määrä-ala, viljelysalaa on 20 ha, rakennuksen kerrosala*. Toisaalta sille on kehittynyt, luultavasti kansanomaisten alkuitujen pohjalta, uudenlaista käyttöä, joka ei liity konkreetteihin paikkoihin. Tätä käyttöä luonnehtivat sellaiset selitteet kuin 'ammatti-, toiminta-, erikoisala; piiri (abstr.): *on työskennellyt monella alalla, hallitsee hyvin alansa, luonto-käsitteen ala*. Tässä ei-lokaalisessa käytössä *ala* monesti vastaa ruotsin sanaa *bransch* mutta hyvin usein myös ruotsin *område*-sanan eräitä toissijaisia merkityskehityksiä. Vrt. Lauri Hakulinen, Suomen kielen käännöslainoja s. 19–20. Kuvia-ovia ovat eräät Göran Karlssonin ison sanakirjan suomennokset s.v. *område*: *på samhällslivets alla områden* 'yhteiskuntaelämän kaikilla aloilla', *han är en av de främsta på sitt område* 'hän on alansa etevimpiä', *en specialist på ett område* 'jnk alan asiantuntija'.

Ainakin sanakirjalähteiden mukaan on konkreettis-lokaalisen alueen ja tällä lailla erikoistuneen *alan* ero peräisin viimeistään viime vuosisadan loppukymmeniltä; eroa tavoittelevat selvästi jo Ahlman–Forsman 1885 ja Hahnsson ym. 1899 (Heikki Paasosen kirjoittamassa jaksossa s.v. *område*). Ehdottoman jyrkkä tuo eronteko ei kuitenkaan liene koskaan ollut eikä ole voinutkaan olla. Sekä ruotsin *område*-sanan malli että luontainen semanttinen kehitys ovat ilmeisesti olleet vaikuttamassa siihen, että harvakseltaan on jo kauan tavattu samoista *alue*-sanan käyttöä kuin »fysiikan tutkijana N. oikeastaan liikkui vieraalla alueella», »yleisen tietämisen alue on laaja», »taiteen eri alueilla» (Nykysuomen sanakirjan esimerkkejä), »kansantalouden koko alue», »ihmissielun tuntemattomat alueet» (nämä esimerkit Perussanakirjasta). Usein tällaisissa vastoaa kalpenemassa olevan metaforan, jonka takaa yhä häämöttää konkreetti *alue*; juuri »alueellahan» voidaan »liikkua», se voi olla »laaja», ja ihmissielun

»alueet» voivat olla »tuntemattomia» siihen tapaan kuin maa-alueet löytöretkeilijän tai kartoittajan kannalta. Pittemmälle *alueen* merkityksenkehitys ei vanhastaan näytä kuitenkaan edenneen. Karlssonin sanakirja ei edelle lainaamis-sani esimerkeissä mainitse *alan* ohella *aluetta* edes vaihtoehtoisena *område*-sanan käännökseenä.

Jos sanakirja olisi tehty viime aikoina yleistyneen kielenkäytön pohjalta, asia olisi kukaties jouduttu harkitsemaan uudelleen. Siinä missä ennen puhuttiin eri alojen asiantuntijoista tai jonkun omimmasta alasta, näyttävät sijalla nyt olevan yhä useammin »eri alueiden asiantuntijat» ja asianomaisen »omin alue». Seuraavista esimerkeistä vanhin on neljännesvuosisadan takaa, muut 1980- ja 1990-luvulta:

1) Se [ns. total look] merkitsee ennen kaikkea sitä, että paita, sukut ja kenkät sekä rintataskuliina ovat joko saman värin yhteensointuvia tai toisiaan muuten täydentäviä vivahteita. Yksi tärkeä muodin yksityiskohta on juuri tältä *alueelta*: paita ja taskuliina ovat — — samaa kangasta. (US 1968.)

2) Tarvitsemme kehitys- ja tuotantoympäristön luomiseen IBM-järjestelmien asiantuntijoita seuraaville *alueille*:

- käyttöjärjestelmät (MVS tai VM)
 - tietoliikenne (SNA-arkkitehtuuri)
- (Ilmoitus, US 1983.)

3) Laboratorio on erikoistunut regionellabakteerien tutkimiseen ja sillä on tältä *alueelta* maailman laajin kokemus. (HS 1984.)

4) Vakuutuslaitokset keräävät vakuutuspääomaa, jonka ne lainaavat talouden rahoitusaliijäämäisille *alueille* — —. (HS 1990.)

5) Sorruin myös muotiharrastukseen, — — tyhjiin savukerasioiden keräilyyn. En kuulunut menestyvimpiin sil- lä *alueella*, mikä johtui siitä että isäni ei tupakoinut. (Ruotsinkielisen muis- telmateoksen suomennoksesta 1991.)

Kielemme käytäntö

6) Tutkimuksissa oppilaille on esimerkiksi annettu historian *alueelta* muutaman sivun teksti ja sen luetuaan oppilaat ovat kirjoittaneet siitä oman esseensä. (HS 1991.)

7) En tiedä minkä alan miehiä tämä M. on, mutta talousasiat eivät liene hänen vahvaa *aluettaan*. (HS 1992.)

8) Kirjallisuudentutkimuksen *alueelta* ilmestyi kolme väitöskirjaa, — —. (Elias 1992.)

Varsin vakiintunutta *alan* käyttö on näihin asti ollut varsinkin perusosana sentyyppisissä yhdyssanoissa kuin *tutkimus-, työ-, ammatti-, erikois-, harrastus/ala; liike-, pankki-, rakennus/ala*. Näistä tuntuvat ruotsin *bransch*-loppuisten vastineet (kuten kolmessa viimeisessä esimerkkisanassani) pitävän jatkuvasti puolensa, mutta muiden tilalle ovat nyt tunkeutumassa *alue*-loppuiset, ja lisäksi syntyy kuin maasta polkaistuna monenlaisia uusia »alueita», useimmat varmaan koneellisesti jonkin *område*-loppuisen ruotsalaisen yhdyssanan tai *area* (t. *field*) -loppuisen englantilaisen sanaliiton mukaan:

9) Suositettu *tutkimusalue* näyttää edelleen olevan kansantaiteen eri *osa-alueet*, korut, puvut ja rakennukset, — —. (Yliopistollisesta lausunnosta 1985.) Vrt. Nykysuomen sanakirjassa erikseen *tutkimusala* (Valita ydinfysiikka tutkimusalakseen; Fonetiikan tutkimusala on kielen ääntämys) ja *tutkimusalue* (Tutkimusalueella suoritetaan koeporauksia).

10) [Kirjassa suhtaudutaan] kriittisesti niihin vanhakantaisiin näkemyksiin, joiden pohjalta ihmistä monilla *tietealueilla* tutkitaan. (Kanava 1992.) Vrt. NS: vain *tieteenala*.

11) VR on Suomen suurin kuljetusyri-tytys. Sen päätoiminta-alueita ovat henkilö- ja tavaraliikenne. (Suomen kul- kuneuvot 1991.) Vrt. NS: erikseen *toiminta-ala* (mm. Yhdistyksen, seuran toiminta-ala; Sisäministeriön toiminta- alaan kuuluvat asiat; tällaisessa ei-lo-

kaalisessa käytössä myös *toimiala*) ja *toiminta-alue* (Yhdistyksen toiminta- alue; samaan tapaan lokaalisesti käy- tettynä myös *toimialue*).

12) Tavallinen ihminen kokee Etan ennen muuta lisääntyvänä kansainvä- listymisenä monilla *elämäalueilla*: opiskelussa, työpaikoilla, ostoksilla, vapaa-ajan viettosakin. (HS 1992.) Vrt. NS: vain *elämänala* (mm. Mille elämänalalle aiot antautua?; Kaikilla elämänoilla vallitsi laskukausi). Pe- russanakirjassa jo rinnan *elämänala* ja *elämäalue*.

13) Kirjoittamista painotettiin [saksan kielen opetusta käsitelleessä kokouk- sessa] vähemmän kuin suullista vies- tintätaitoa ja opetusta, mutta sekin oli silti tärkeä *tavoitealue*. (HS 1986.)

14) — — että Suomen ja Ruotsin suhteet ovat erinomaisen hyvät. *Ongelma- alueita* ei havaittu, hän [pääministeri Ingvar Carlsson] täsmensi. (HS 1986.)

15) Odotamme Sinulta *ehkäisy-/ hormonialueen* tuntemusta/koulutusta — — Tarjoamme itsenäisen, haasteellisen ja tulosvastuullisen tehtäväkentän — —. (Ilmoitus, HS 1987.)

16) Kun [Euroopan] taloudellinen inte- graatio etenee, myös koulutus- ja tutkimusyhteistyö korostuu merkittävä- nä *yhteistoiminta-alueena*. (HS 1991.)

17) Miedot viinit ovat alkoholin kulu- tuksen *kasvualue*. (Otsikko, HS 1992.)

Kehitys näyttää siten olevan laajenta- massa *alue*-sanana käyttöä yhä »euroop- palaisempaan» suuntaan, ruotsin poly- seemisen *område*-sanana ja samalla sak- san *Gebiet, Bereich* -sanojen, englannin *area*-sanana lähes yksinomaiseksi vasti- neeksi. Tällaista kielten välistä vastaa- vuutta voisi pitää myönteisenä saavu- tuksena, ellei siihen liittyisi myös arve- luttavia puolia. Lyhyen vanhan perus- sanan *ala* asemaa on nyt tavoittelemassa johdos, jolla jo ennestään on ollut huo- mattava käyttötaajuus omassa vakiintu- neessa merkityksessään. Samalla alkaa

käydä yhä hämäämmäksi, milloin *alueen* merkitys enää on lokaalinen edes kuvallisessa mielessä, milloin ei. Nyky-suomen sanakirjassa vain lyhyesti mainittuun *alueen* merkitysryhmään 'jnk immateriaalisen käsitteen piiri, ala' on jo pujahtanut mm. esimerkki »suomen kiel- len alue». Vailla lauseyhteyttä ja var- maan useissa lauseyhteyksissäkin tämä on epäselvää puhetta: tarkoitetaanko to- siaan 'suomen kieli -käsitteen piiriä' vai sittenkin vain 'maantieteellistä aluetta, jossa suomea puhutaan'? Varsinkin tietoteksteissä tällöinen kaksitulkintai- suus voi osoittautua kohtalokkaaksi. Jo edellä oli muutama esimerkki, joka ensi katsomalla saattoi viedä lukijan har- haan. Viisi lisäpoimintoa:

18) Komitean perustamisen yhteydes- sä viitattiin usein siihen, että Tšerno- bylin ydinvoimalaonnettomuus havah- dutti monet huomaamaan luonnontie- teellisen opetuksen puutteet. Ajatus kyseiseen *alueeseen* kohdistuvan laa- jan selvityksen tarpeellisuudesta oli ol- lut elossa jo aikaisemmin: — —. (V. 1990 pidetystä esitelmästä.)

19) Yhteistyötä halutaan vahvistaa kolmella *alueella*. (Kansainvälistä Itämeren konferenssia selostavasta TV-uutisesta 1992.)

20) [Mitkä tahansa kirjastot eivät ole bibliofiilisiä.] Bibliofiilisiä niistä tulee siten, että niitä on joltakin *alueelta* kattava kokoelma. (Radiohaastattelus- ta 1991.)

21) Minä uskon että Bosnia-Hertsego- vinassa tullaan keskustelemaan taval- laan tämmösestä uudesta *alueesta*. (TV-haastattelusta 1992.)

22) Posiolla, Ranualla, Pudasjärvellä ja Taivalkoskella uskotaan yritystoi- minnan yhteistyöhön. Kunnat ovat aloittaneet Neliapila-hankkeen, jonka tavoitteena on luoda *alueen* yrityksille edellytykset tulla vahvemmiksi *osaa- misalueillaan*. (HS 1990.)

Esimerkin 18 pystyy tulkitsemaan oikein vain jos on koko esitelmän kuunnellut

tai lukenut tarkkaavasti: »kyseinen alue» ei siinä ole Tšernobylin alue vaan esi- telmässä puheena ollut ala, luonnontie- teiden opetus Suomen kouluissa. *Alueen* merkitys esimerkissä 9 selvisi vasta sitee- ratun katkelman jälkeen, kun »alueet»- lueteltiin: niitä oli ympäristönsuojelu ja pari muuta. Esimerkin 20 tulkinta sitä vastoin jäi lopultakin lähes uskon va- raan. Esimerkin 21 tulkintaa johdatti maantieteelliseen »alue»-ajatteluun jo alku, jossa puhuttiin Bosnia-Hertsegovi- nasta. Vasta vähitellen ilmeni, että uusi »alue» oli suunnilleen samaa kuin kes- kustelun aihepiiri, nim. YK:n turvajouk- kojen lisääminen Bosniassa. Esimerkissä 22 ovat puheena erään maantieteellisen alueen (Koillis-Pohjanmaan) kuntien yri- tykset, ja niille luodaan siis »edellytykset tulla vahvemmiksi osaamisalueillaan». *Alue* on siten peräkkäisillä riveillä kah- dessa selvästi erilaisessa merkityksessä, ja teksti aukenee vain sille, joka on hy- vin perehtynyt taloudellis-tekniseen ny- kyslangiin. Tuollaisia yritysten »osaa- misalueita» olisi ennen kai sanottu vain niiden erikoisaloiksi.

Aineisto viittaa kaikkiaan siihen, että olisi hyvä jos *alue* onnistuttaisiin pysyt- tämään aloillaan: paikallisessa merkityk- sessä tai siihen läpinäkyvästi liittyvässä kuvallisessa käytössä. Samalla saataisiin kantasanan ja johdoksen käyttötaajuus- det pysymään järjellisessä suhteessa. Saukkosen tilastot osoittavat *alueen* jo 1960-luvun yleiskielessä käyneen *alaa* selvästi tavallisemmaksi; sen järjestys- numero (yhdyssanoja lukuun ottamatta) oli siis 153, *alan* numero 304. Nyt ero on varmasti kasvanut entisestään. Kuinka korkealle *alue* päästetään sanojen por- taikossa kipuamaan ja kuinka matalalle *alan* annetaan painua, siinä kysymys, jonka toivoisi panevan valistuneet kie- lenharrastajat sekä miettimään että toi- mimaan.

Lopuksi vielä yhdyssanasta, joka ohi- mennen jo vilahti esimerkikilauseessa 9. Se on *osa-alue*: tutkimusalojen ja samaa

Kielemme käytäntö

merkitsevien »tutkimusalueiden» lisäksi ovat näyttämölle siis ilmaantuneet »tutkimuksen osa-alueet», ja esim. pedagogis-psykologisessa kielenkäytössä kuulee mainittavan »kasvatuksen osa-alueita», voidaanpa ihmisen persoonallisuudenkin sanoa jakautuvan »osa-alueisiin». Nykysuomen sanakirja (1956) ei tätä sanaa vielä tunne, ei liioin sen täydennysosasto (1961) eikä edes Uudissanasto 80. Käyttäjänsä sillä on kuitenkin ollut viimeistään kuusikymmenluvulta asti. Edellä se vilahti jo sitaatissa, jossa puhuttiin myös »tutkimus-alueesta». Seuraavassa vielä muutama edustava poiminto eri vuosikymmeniltä:

23) Tyytykäämme toivomaan, että yksityiset tutkijat tai pienet tutkijaryhmät tekisivät ehdotuksia terminologian järjestämisestä vaikkapa vain perinnetieteen jollakin *osa-alueella*. (Sananjalka 9, 1967; folkloristin kirjoittamaa.)

24) [Korkeakoulujen] kehittämislain uudistamisen valmistelutyö on aloitettu keväällä 1972. Siihen sisältyy varsin keskeisiä ja koko korkeakoulutusjärjestelmän kehitystä ajatellen ratkaisuvia FYTT:n hahmotteleman tutkimon uudistuksen *osa-alueita* — —. (Filosofisten ja yhteiskunnallisten tutkimusten toimikunnan mietintö, 1972.)

25) Tarkastelemisen arvoinen on se tilanne, jossa mikään [äidinkielen opetuksen] *osa-alue* ei määrää arvosanaa ratkaisevasti. (Virke 1985.)

26) Avainasemassa on yhtiön kansainvälinen työryhmä. Se käyttää hyväkseen yhtiön kehittämää huipputeknologiaa maailmanmarkkinoilla hallitsemalla tarkkaan valitsemiaan kapeita *osa-alueita*. (Erään teollisuuslaitoksen ilmoituksesta HS 1986.)

27) Vuonna 1991 edelleen jatkunut suhdanteiden heikentyminen ulottui yhteiskunnan kaikille *osa-alueille*. (Suuren yrityksen vuosikertomuksesta 1992.)

Tämä *osa-alue* vastaa varsin selvästi samoin käytettyä ruotsin sanaa *delområde*, ja molempien tukena ovat luultavasti olleet saksalaisessa eri alojen systematiikassa tavanomaiset *Teilgebiet* ja *Teilbereich*. Alueita — metaforisiakin alueita — ajatuksen voimin pilkottaessa voi tällaisia muodostumia tietysti kuvitella syntyvän. Kuinka tarpeellista tuollainen tähdentävä lokerointi kulloinkin on, se on jo toinen asia. »Osa-alueen» sijasta tuntuisi kaikissa esimerkeissäni riittävän pelkkä *alue*, mieluummin kuitenkin taas pelkkä *ala*. Englannissa ei muuten lainkaan käytettäne »part area» (»partial area») -tyyppisiä ilmauksia; »osa-alue» samoin kuin »alue» on vain *area* tai sitten *field*, *sector* tai *division*, kuten Hurmeen—Malinin—Syväoijan suom.-engl. sanakirja esittää. Jos pilkkovampi, selvästi pelkkään kiinteärajaiseen osaan viittaava sana joskus on tarpeen, on myös suomessa tarjolla ja melkoisessa määrin jo käytössäkin »sektorin» vastine *lohko*. Ja sikäli kuin maanläheisempää metaforaa englannin *field*-sanan tapaan kaivataan, kannattaa vielä muistaa sellaistaakin sanaa kuin *sarka*. »Vielä raivaamaton sarka kielentutkimuksen alalla», »työskennellä omalla sarallaan yhteiskunnassa»: näin tietää Nykysuomen sanakirja, eikä näiden esimerkkien *sarkaa* tee mieli kešannoida ainakaan »osa-alueeksi».

TERHO ITKONEN